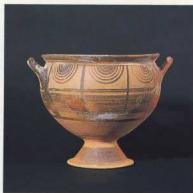

Κάνθαρος από το νεκροταφείο των τύμβων στον Άγιο Βασίλειο (περιοχή Δίου).

Κρατήρας με γεωμετρική διακόσμηση από το νεκροταφείο των τύμβων στον Άγιο Βασίλειο (περιοχή Δίου).

Οινοχόη με γεωμετρική διακόσμηση από το νεκροταφείο των τύμβων.

Οι παλαιοχριστιανικές βασιλικές

Σε δύο ανασκαφικές περιόδους (βλ. ΑΔ 20, 1965, 477 κ.ε., και ΑΔ 21, 1966, 371 κ.ε., Χρονικά) ο Στ. Πελεκανίδης συνέχισε την αποκάλυψη της βασιλικής που βρίσκεται στο κέντρο της όψιμης, συρρικνωμένης πόλης του Δίου. Οι εργασίες είχαν ξεκινήσει με τον Γ. Σωτηριάδη, ο οποίος είχε διαπιστώσει δύο οικοδομικές φάσεις του τρίκλιτου κτηρίου, με σχεδόν την ίδια κάτοψη, με μεγάλη όμως διαφορά ύψους ανάμεσα στα δάπεδα. Οι τοίχοι της παλιότερης βασιλικής έχουν τοιχογραφίες με αρχιτεκτονική άρθρωση και μίμηση πολύχρωμης ορθομαρμάρωσης. Οι τοίχοι είναι κτισμένοι με ποικίλο υλικό: λίθοι, πλίνθοι, αρχιτεκτονικά μέλη παλαιότερων μνημείων, ενεπίγραφες πλάκες, κιονίσκοι, βάσεις αγαλμάτων κ.ά. Η κύρια είσοδος του κτηρίου είναι από τη βόρεια στοά του αιθρίου, που επικοινωνεί με κεντρικό δρόμο της πόλης. Στο κέντρο του αιθρίου υπάρχει κρήνη, στην οποία οδηγεί το νερό ένας μολύβδινος σωλήνας. Στα δυτικά του αιθρίου βεβαιώθηκε η ύπαρξη μιας πτέρυγας με τριμερή άρθρωση. Στο κεντρικό δωμάτιο αποκαλύφθηκε η κτιστή οκταγωνική κολυμβήθρα του βαπτιστηρίου.

Η βασιλική αυτή του Δίου είναι, χωρίς άλλο, ο κεντρικός ναός της παλαιοχριστιανικής πόλης, που είχε γίνει έδρα επισκόπου. Πολύ πιθανή φαίνεται η χρονολό-

γηση της παλιότερης φάσης στο τέλος του 4ου αι. μ.Χ. Η δεύτερη οικοδομή δεν μπορεί να χρονολογηθεί πολύ αργότερα, παρά τη μεγάλη υψομετρική διαφορά των δαπέδων, που εξηγείται από το γεγονός ότι η πρώτη κατέρρευσε από σεισμό και η δεύτερη χτίστηκε πάνω στην ψηλή επίχωση. Δείγμα φοβερού σεισμού είναι η πρόσωση μεγάλου κτηρίου με περισσότερους ορόφους, που έπεσε πάνω στον πλακοστρωμένο δρόμο κατά μήκος του βόρειου τοίχου της βασιλικής.

Η βασιλική εντάχθηκε στον πολεοδομικό ιστό της πόλης των αυτοκρατορικών χρόνων, που με τη σειρά του διαδέχτηκε τον ελληνιστικό και συνδέθηκε λειτουργικά με το οικικό σύστημα. Μια άλλη τρίκλιτη βασιλική άρχισε να έρχεται στο φως έξω από το νότιο τείχος της πόλης, πάνω σ' ένα χαμηλό ύψωμα, στο πέρασ ενός παλαιοχριστιανικού νεκροταφείου. Πρόκειται για μικρό σχετικό κτίσμα, με φροντισμένη όμως κατασκευή, αν κρίνει κανείς όχι μόνο από την τοχοδομία αλλά και από τα ψηφιδωτά δάπεδα, τα μαρμαροθετήματα και τα μαρμάρια διακοσμημένα αρχιτεκτονικά μέλη. Το ιερό βήμα, που χωρίζεται με μαρμάρια θωράκια στερωμένα σε πεσσοίους, έχει ημικυκλική κόγχη με τρεις αντηρίδες για στρίβει. Στο δάπεδό του βρέθηκε ο λάκκος του εγκαινίου και ίχνη από τη θέση των πο-

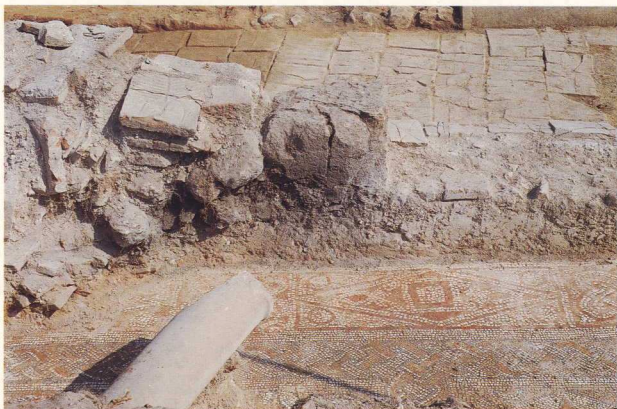
διών της Αγίας Τράπεζας. Στην επίχωση του ιερού Βήματος υπήρχε, ανάμεσα σε άλλα, ένας χάλκινος σταυρός από ελάσματα. Τρία χάλκινα σύρματα με άγκιστρα εξαρτημένα από το άκρο του σταυρού κρατούσαν μια μεγάλη γυαλίνη κανδήλα. Κάτω από το δάπεδο του Βήματος αποκαλύφθηκε τάφος με μεγάλο θάλαμο και ένα φρεάτιο για την εισαγωγή των νεκρών, που κλεινόταν με μαρμαρίνη πλάκα. Στο εσωτερικό του τάφου υπήρχαν πολλοί διαταραγμένοι σκελετοί ενήλικων και παιδιών, δίχως κτερίσματα. Ο τάφος φαίνεται ότι προϋπήρχε του ναού, αλλά τον έλαβαν υπόψη κατά την κατασκευή του. Ιδιαίτερη σημασία έχει ένα άλλο εύρημα δυτικά από τον νόρθηκα. Εκεί, στη στοά του αιθρίου, βρέθηκε στη θέση της μια τράπεζα μαρμαρίνη. Κιονίσκοι παρμένοι από άλλα μνημεία χρησιμοποιούνταν για πόδια και ένα θωράκιο με ανάγλυφο σταυρού για οριζόντια πλάκα. Μπροστά από την τράπεζα υπήρχε μια επιτάφια πλάκα με την επιγραφή Μημόριον Μάγνας. Μια πρόχειρη έρευνα κάτω από την πλάκα έδειξε ότι πρόκειται για κενοτάφιο. Πιθανότατα, τράπεζα και ταφική πλάκα συσχετίζονται. Έχουμε δηλαδή μια τράπεζα μάρτυρος, που παρέμενε όρθια πολλούς αιώνες τώρα μετά την εγκατάλειψη της βασιλικής. Στην αντίστοιχη νότια πλευρά της στοάς του αιθρίου βρέθηκε μέσα στην επίχωση μια

Αεροφωτογραφία της παλαιοχριστιανικής βασιλικής του Δίου που βρίσκεται στο κέντρο περίπου της όψιμης πόλης. Η είσοδος βρίσκεται στα βόρεια του αιθρίου και εισάγει από τον πλακοστρωμένο δρόμο των αυτοκρατορικών χρόνων.

Η κοιμητηριακή βασιλική του Δίου από τα ανατολικά. Διακρίνεται μπροστά η είσοδος σε μεγάλο τάφο, κάτω από το δάπεδο του ναού.

Τμήμα κεντρικού και βόρειου κλίτους της κοιμητηριακής βασιλικής.

Μαρμάρινη τράπεζα με ανάγλυφο σταυρό έξω από το νάρθηκα της κοιμητηριακής βασιλικής. Το υλικό είναι σε δεύτερη χρήση.

Μαρμάρινο ανάγλυφο θωράκιο από το φράγμα του προεσφυτερίου της κοιμητηριακής βασιλικής.

Χάλκινος σταυρός και γυάλινη κανδήλα από την κοιμητηριακή βασιλική του Δίου. Βρέθηκαν στα χαλάσματα της αψίδας του Ιερού Βήματος.

άλλη πλάκα με επιγραφή που αναφέρεται σε κάποιον Πρεσβύτερο Ανδρέα. Μετά την απομάκρυνση των χωμάτων αποκαλύφθηκε περίπου κάτω από την πλάκα ένας βαθύς τάφος με περισσότερους νεκρούς. Η συνέχιση της ανασκαφής θα δώσει ασφαλώς νέα στοιχεία για τη μελέτη του κτίσματος αυτού, που έχει αναλάβει ο λέκτορας Αριστοτέλης Μέντζος.

Μετά τον 5ο αι. μ.Χ., φαίνεται ότι η ζωή σβήνει στο Δίον. Δεν είναι σύμπτωση ότι κάτω από ερείπια των σεισμών, που δεν μετακινήθηκαν από την αρχαιότητα, βρέθηκαν εκατοντάδες νομίσματα του 4ου και 5ου αι. μ.Χ. Η απουσία νομισμάτων νεότερων εποχών δεν μπορεί να είναι δίχως σημασία. Ίσως λίγοι άνθρωποι έμειναν να ζουν μέσα στα χαλάσματα. Οι πε-

ρισσότεροι όμως κατέφυγαν σε ασφαλέστερες περιοχές, στα χαμηλά υψώματα του βουνού.

Η παλιά πόλη χρησιμοποιήθηκε ως αστείρευτη πηγή οικοδομικού υλικού, όπως μαρτυρεί η παρουσία πλίνθων με σφραγίσματα της λέξης ΔΙΟΥ. Ύστερα από πολλές εκατονταετίες ξαναγύρισαν εκεί από όπου είχαν κατέβει στο τέλος της πρώιμης εποχής του σιδήρου.

DION

Dimitris Pandermalis

Dion (fr. Gr. Ζεύς, gen. Διός) means a holy, sanctified site. Dion, in Macedonia, occupies a very narrow strip of land between Mount Olympus' foot and the Thermaikos Sea. The Olympian Zeus' temenos, the main sanctuary of all Macedonians in antiquity was located there. Its history is related to the royal names of Macedonia, such as Archelaos, Philipp II, Alexander, Cassandros, Philipp V and Perseus.

In 1928 G. Soteriadis, Professor and Rector, at that time, of the University of Thessaloniki started excavating the site. The excavation was carried on until 1931 and brought to light a number of Hellenistic and Roman buildings. Most important among them was a vaulted Macedonian tomb with a Doric facade, an Ionian anteroom and a spacious funerary chamber with a large marble bed. A second phase of excavations started in 1963 and lasted, with

a few intervals, until 1972. During this phase, which was realized due to Professor G. Bakalakis' initiative, the south part of the fortification wall as well as the Roman theater have been researched. Since 1973 the excavation has been supervised by Professor D. Pandermalis. The steadily progressing works had as a primary objective the research of the sanctuaries and then that of the town and cemetery.

The feast of Olympian Zeus in Dion was the most venerated event in the religious life of ancient Macedonians. The festive activities were lasting for nine days and, besides sacrifices, theatrical and athletic competitions were also included. In the temple of Olympian Zeus the statues of the Macedonian kings were in display as well as the stelae inscribed with important official texts, such as treaties of alliance, definition of borders, honorary decrees.

Demeter, the goddess of earth fertility, was also venerated in Dion as in most of the Greek sanctuaries. Demeter's temple was discovered in 1973 a few meters away from the town walls of Dion. The older edifices are two small

temples of the sixth century BC, that were replaced by two bigger ones in the early Hellenistic period. The meticulous research through the layers of destruction produced a late fourth century BC marble head of the goddess, a number of sculpture, an abundance of clay idols, pottery, coins and jewels. The sanctuary was repaired in the Roman period and its life lasted until the fourth century AD.

To the east of Demeter's temple was discovered in 1978 a temenos dedicated to the cult of the Egyptian gods. Sarapis, Isis and Anubis were worshipped there, but mainly Isis Lochia, the goddess who was taking care of women during the critical period after childbirth. The central temple of the sanctuary was dedicated to her. However, from inscriptional and other sources we draw the conclusion that another goddess of childbirth has originally been worshipped here, the goddess Artemis Eleithyia, who in the Hellenistic period has been succeeded by Isis Lochia. Another temple was dedicated to Isis as goddess of Luck, while a third to Aphrodite Hymolypidia (= Aphrodite worshipped at the foot of

Ακόμη και σήμερα, μετά τη σαρωτική σύλληψη των Ρωμαίων και τις καταστροφές των αιώνων, η εικόνα των ευρημάτων της ανασκαφής βεβαιώνει το λόγο του Τίτου Λίβιου (1, 44, 7): «...urbem... exornatam... multitudo statuarum...».

Mount Olympus); a charming cult statue of this goddess, dating from the second century BC, has been discovered during the excavations.

The theater of Dion is located at the area of the sanctuaries outside the town walls. It has been constructed by accumulating large quantities of earth in the years of Philipp V; its seats are made of big Hellenistic bricks. The theater displays a spacious orchestra and a coelon so designed as to accommodate a large number of people, since it was the theater not of a local, but of an important, famous sanctuary. A strong wall over 2,600 m. long, built in the years of Cassandros, was protecting the town. The fortification was further reinforced by a number of towers standing 33 m. from each other. This wall was once repaired in the Hellenistic period and was rebuilt in the second half of the third century AD, when fierce barbaric raids had to be repelled. In the fourth century AD a new, but mediocre, wall was built around the Early Christian settlement, a small, faded reminiscence of the ancient town.

The public baths, excavated in the south sector of the town, is an im-

pressive group of buildings of 200 AD: Shops and workshops, public lavatories, a court for gymnastics, a small roofed theater (= odeum), bathing areas, recreation rooms and a chamber dedicated to the cult of Asclepius. A unique group of sculptures representing Asclepius' whole family has been found in it.

A large villa with a roomy bath, two atriums, a spacious banquet hall, a series of shops etc, is under excavation to the east of the town. The villa has been endowed with a wonderful mosaic pavement showing the triumphal epiphany of Dionysus. This central theme is framed by six smaller panels decorated with theatrical masks. Four statues of philosophers have been discovered in the same room, while in another, smaller one with a niche, the statue of the venerated god Dionysus. The cemetery of Dion lies, mainly, to the north and east. Its funerary monuments date from the fifth century BC to the fifth century AD. Most important among them are the vaulted Macedonian tombs and most eminent of all the one with the Doric facade, the Ionian anteroom and the large funeral chamber with the decorated marble bed.

Since 1990 are excavated to the west of Dion tymbol of the Early Iron Age (1000-700 BC). They usually contain box-shaped graves, whose funeral offerings is, mainly, pottery. The women's jewelry is made of copper, rarely of gold and semi-precious stones like sard. The pottery is closely related to that of Thessaly.

The central area of the Early Christian Dion is occupied by a three-aisled basilica of the late fourth century AD, decorated with mosaic pavements and wall paintings. The church was ruined by an earthquake and was rebuilt in the early fifth century, but on a much higher level. Another Early Christian basilica has been recently discovered outside the town walls – at the border of a cemetery – and is now excavated. In the stoa outside its narthex a marble, built trapeza has been found; its relation to an adjacent cenotaph probably suggests the worship of a Christian martyr. Dion seems to become abandoned during the fifth century AD due to a succession of natural disasters (earthquakes, flood). Since then its inhabitants found shelter on safer locations at the foot of Mount Olympus, where new settlements were built.